

XI KONGRES MEĐUNARODNE KONFERENCIJE ZA SOCIOLOGIJU RELIGIJE

Željko Mardešić

Utemeljena 1948. godine od Gabriel Le Brasa iz Pariza i kanonika Jacquesa Leclercqua iz Louvain, *Međunarodna konferencija za sociologiju religije* ima svoju stalnu organizaciju i održava redovito, svake treće godine, svoj međunarodni kongres, na koji se pozivaju istraživači i stručnjaci za sociologiju religije iz različitih zemalja svijeta. Taj kongres zaista je međunarodni i reprezentivan, a teme raznovrsne i aktuelne. Tako je 1962. godine u Königsteinu kongres raspravljao o temi *Crkvena pripadnost: sociološki i psihološki aspekti*, a tri godine poslije u Barceloni o temi *Religija na prijelazu iz pred-tehničke u urbanu i industrijsku civilizaciju*. Pretposljednji kongres ove organizacije koja se inače skraćeno zove CISR (*Conférence Internationale de Sociologie Religieuse*) održan je u Rimu prije tri godine, a posljednji XI kongres u Opatiji od 20—23. rujna ove godine s temom *Religija i religioznost, ateizam i nevjerovanje u industrijaliziranim i urbaniziranim društvima*.

U novom hotelu »Adriatic« pribivalo je tih dana više od 200 znanstvenika. Bilo ih je sa svih šest kontinenata. Iz Francuske 26, Italije 24, Belgije 20, Španjolske 9, Austrije 9, Njemačke 6, Poljske 5, Kanade 5, Sjedinjenih Američkih Država 5, Engleske 5, Holandije 4, Grčke 3 itd. Dakako, iz naše zemlje ih je bilo najviše, blizu 80 učesnika. Rad kongresa bio je vrlo naporan jer se odvijao tri puta dnevno, ujutro, poslijepodne i navečer. Glavna predavanja održana su u velikoj i prekrasnoj kongresnoj dvorani, a manja saopćenja u drugim dvoranama hotela. Organizacija je bila uzorna, sve pripremljeno na vrijeme, prijevodi vrlo dobri, prijem mediteranski srdačan, vrijeme ljetno, prijateljstva mnogobrojna, razgovori do kasno u noć, utisci snažni, uspomene duge. Možda je za nas, koji ne putujemo po svjetskim kongresima, ova premijerna predstava bila mnogo bolja nego što ona stvarno jest, ali nas je ipak u svemu impresionirala. Stoga najljepša hvala organizatorima: Centru za koncilnska istraživanja »Kršćanska sadašnjost« iz Zagreba i Institutu za društvena istraživanja Zagrebačkog Sveučilišta.

A sada nešto o znanstvenom dijelu kongresa. Prije početka dobili smo zbornik u kojemu je na 580 stranica tiskan 31 referat. Premda se ti referati na kongresu nisu čitali, glavnu riječ u vodili pisci referata i posebni izvjestitelji o referatima. Na kongresu su dominirale tri tematske cjeline: *empirijsko istraživanje, problemi metodologije i teoretski pristupi*. U prvom dijelu smo zapazili pojavu vrlo rafiniranih tehnika suvremenog načina istraživanja religijskih fenomena. Zahvaljujući matematskim metodama i kibernetici, sociolozi su odmakli mnogo od priprostih obrazaca Boularda i Labbensa iz prvog razdoblja razvoja sociologije religije. Danas smo u mogućnosti pratiti neke procese sekularizacije u kompliciranim *patternsima*, što je nekada bilo teško sprovodivo. Istraživački i metodološki aparat je vrlo napredovao. U ovom dijelu su nastupili naši marksistički sociolozi Štefica Bahtijarević, Zdenko Roter i Esad Čimić, koji su prezentirali svoja sociološka istraživanja fenomena religije i areligioznosti u našim krajevima. To je bila svakako velika novost za ovaj kongres, jer na njemu do sada nisu nastupali sociolozi markističke orijentacije,

a posebno ne u tako velikom broju. Budući da se radilo više o empirijskim istraživanjima, a manje o teoretskim implikacijama, izostao je očekivani dijalog i eventualno šire suprotstavljanje. Ipak, ono što je bilo više je dolikovalo znanstvenom kongresu. Zanimljiva su bila priopćenja o sociološkim ispitivanjima u Japanu, Australiji, Africi i Aziji. Neki referati (Antonio Grumelli i John. B. Snook) možda su više spadali u treću grupu problema nego u prvu.

Drugi dio referata odnosio se na čisto metodološka pitanja. U početku se činilo da će to biti najmanje zanimljivo područje, ali se na kongresu pokazalo da metodološka iskustva utiru put svakoj znanstvenoj eksplikaciji, jer, fenomenološki gledano, pitanje metode je u sociologiji religije, kao i u svakoj drugoj znanstvenoj disciplini, osnovno pitanje.

Treći dio, posvećen teoriji, bio je, dakako, najzanimljiviji. Šteta što su predavanja iz tog dijela održana zadnje večeri kad je većina učesnika već napustila Opatiju, pa su najvrijednije stvari bile izrečene pred polupraznom kongresnom aulom. Iako su neki u prvom dijelu konferencije, kad se govorilo o empirijskim rezultatima istraživanja, strogo odbacivali misao o diskutabilnim točkama zbiljskog doseg rezultata sociologije religije, u ovome trećem dijelu, došla su do izražaja drugačija i šira stajališta. Bilo da je stavljeno u sumnju epistemološko značenje vjerskog znakovlja, bilo da je sociologiji religije upućen prijekor zatvaranja u se i nedovoljnog integriranja u šire globalne tijekove suvremene civilizacije i njezine bitne krize — sve što je rečeno u tom zadnjem dijelu dijaloga bilo je učinjeno u ozračju potpune ozbiljnosti i poštenja. Kao da smo na trenutke prisustvovali otkrivanju najtežih problema našeg svijeta, bremenita krizama i nadama. Bilo je to kao neko bratstvo u zajedničkim problemima: vjernici i oni koji ne vjeruju dirali su istu sudbinu modernog svijeta.

Ako bi trebalo nekoga posebno izdvojiti, onda bi u tu listu svakako ušli: Thomas Gannon iz Sjedinjenih Američkih Država zbog njegove izvanredne sociološke formacije i jasnog distingviranja između znanosti i ideologije, Norman Birnbaum iz Sjedinjenih Američkih Država zbog jednog neočekivano široko koncipiranog marksizma, Emil Poulat iz Francuske zbog sretnog pokušaja približavanja povijesti i sociologije na liniji Gabriela Le Brasa i francuske povijesne tradicije, Colin Campbell iz Engleske zbog njegove mladosti i jednostavnosti, Henri Desroche iz Francuske zbog njegove profetske i mistične obrane moći »imaginarnog i nepostojećeg« i, konačno, naš Srđan Vrcan zbog njegove otvorenosti i kritičnosti, koji se posve suvereno nosio s velikim imenima moderne sociologije. Bilo je tu i drugih koje, iako ne spominjemo, smatramo značajnim zbog njihova nastupa i misli.

U pomoćnim dvoranama čuli smo mnogo malih priopćenja. Prava je grehota što nisu bili više pristupačna inozemnim sociolozima, posebno za to što su donosili naš aktuelni sociološki i politički trenutak. Ovdje bi svakako trebalo pohvaliti predavanja Marka Kerševanija (*Sociološka konceptualizacija religija i kategorija svetog*), Marka Oršolića (*Marksizam i religija*), Vitomira Unkovića (*Teizam i ateizam kao izravna funkcija društvenog angažmana čovjeka u Jugoslaviji*) i drugih. Prilikom Unkovićeve predavanja bila se razvila ozbiljna diskusija o mjestu vjernika u Savezu Komunisti, naročito poslije vrlo preciznog interventa Josipa Turčinovića, ali nije dovršena. Otvoreni razgovori nisu izostali ni poslije drugih predavanja.

Na žalost, inozemni sociolozi nisu imali prilike, barem ne u velikoj dvorani, nešto opširnije čuti o istraživanjima i teoretskim pozicijama katoličkih sociologa u nas. Taj propust se nije smio dogoditi, premda ga opravdava činjenica da u nas takvih većih istraživanja nije bilo. Nekoliko manjih intervenata više je bilo spasavanje situacije nego solidno predstavljanje svjetskoj znanstvenoj javnosti. Ako naši teološki fakulteti nemaju katedru za sociologiju religije (a imali su prije rata katedru za psihologiju religije, kad je to jedva tko u svijetu imao), onda se ne treba čuditi što nemamo ni sociologije ni sociologa religije. O razlozima takva stanja pisao je *Glas Koncila* i njegovo nezadovoljstvo treba samo pozdraviti.

Premda kongresu nisu pribivali neki od vodećih sociologa religije (Emile Pin Luckmann, Hervé Carrier, Thomas O'Dea, Demosthenes Savramis, Peter Berger, Charles Y. Glock, Joachim Matthes, Norbert Greinacher), njihova se odsutnost uopće nije osjećala, to više što su broj i kakvoća nazočnih bili toliki da ni jednog trenutka nisu došle u pitanje svjetska razina i znanstvena reputacija kongresa. Na kongresu se najviše spominjalo Luckmannovo ime. — Na sva pitanja o opadanju vjerske prakse u suvremenoj industrijskoj situaciji našao se uvijek spreman odgovor: »vidljiva religija« je u nestajanju, ali ne i »nevidljiva religija«. Posebno se tom dijalektikom služio Karel Dobbelaere iz Louvaina. Iako treba pretpostaviti da je većini učesnika sadržaj Luckmannova best sellera (*The Invisible Religion*, New York, 1967) bio dobro poznat, čudnovato da nitko od prisutnih nije reagirao na zlouporabu teza iz te knjige, koja je doduše vrlo mutna i nedorečena, ali koja jasno brani jedan čisto nereligiozan pojam religije. Prema njegovu shvaćanju religija je transcendencija biološke čovjekove prirode od strane ljudskih organizama, pa je već najobičnija koncepcija svijeta elementarni društveni oblik religije, jer ta koncepcija igra bitno religioznu funkciju, dok je osobni identitet univerzalni oblik individualne religioznosti. Ono što Luckmann izlaže kao temeljnu temu moderne religioznosti (autorealizacija unutrašnjeg slobodnog čovjeka, društvena mobilnost kao specifični izričaj teme autorealizacije, seksualnost kao potvrda te slobode i obitelj kao prostor te slobode) može se činiti vrlo zanimljivo, ali sa sadržajem pojma prave religije i religioznosti nema mnogo veze. Stoga Luckmannovu »nevidljivu religiju« treba strogo lučiti od Steemanove »podzemne Crkve« (*underground Church*) i Eliadove »podsvjesne religije« i »zaboravljene vjere«, jer je u njih uvijek riječ samo o metafizičkom konceptu religije, a ne o nekoj vrsti funkcionalističke konstrukcije — na povijesnom tragu Durkheima i francuske sociološke škole. Dakako, tema o nevidljivoj religiji može biti vrlo dobro iskorištena u perspektivi ideje o izvaneklezijalnoj religiji, ali ne u smislu sadržaja koje predlaže Luckmann, nego u jednom dubljem smislu pobune iskonskog vjerskog osjećaja protiv nereligioznih crkvenih struktura, a takovih sigurno ima. Ako se preciziraju te okolnosti, onda teza o nevidljivoj religiji može dobiti svoju vrijednost i težinu, posebno u polemici o razlozima suvremene dekristijanizacije u gradskim i industrijskim sredinama. (O tim mogućnostima kratko sam intervenirao na kongresu.)

Na kongresu je bilo govora o krizi u Crkvi. Sa sociološkog stajališta, ali i sa drugih pozicija. Opći je utisak da ta kriza danas jednako pogađa sav svijet. No, uspoređujući stanje na Zapadu i u nas, čini mi se da je u njih kriza dublja, ali je zato prisutnost nade veća, manje je panike i više pouzdanja i u čovjeka i u Boga. Možda to nije recept za naše prilike, ali je sigurno najbolji put traženja izlaza iz teških povijesnih situacija duha i institucija.

IX kongres za sociologiju religije pokazao nam je još jedanput da smo za uvijek ostavili idiličan svijet ideološke savršenosti i institucionalne sigurnosti i da živjeti znači: prihvatiti upitnosti zemlje i neba, napor slobode i razmišljanja, rizik neuspjeha i podnošljivost istine u drugoga. Tako su se u žarištu sudbonosnih pitanja o religiji odslikala sva sudbonosna pitanja svijeta u kojemu ta religija živi. Ali i obratno. U svim stvarima vidjeti sve: to se događa kada se u razmišljanju ide dovoljno duboko — jamstvo da se do te granice na kongresu zaista došlo. A to nije malo, posebno ne za jedan običan kongres.